

Ahmed b. Hanbel

(164/780 - 241/855)

İslâm'da dört büyük fıkıh mezhebin birisi olan Ahmed b. Hanbel 164/780 yılında Bağdad'ta doğdu. 241/855'te yine orada vefat etti. Büyük babası Hanbel Horasan bölgesinde bulunan Serahs Vilâyeti'nin valisi idi. Babası Muhammed b. Hanbel de komutanlık görevi üstlenmiş bir askardı. Hanbel ailesi, Ahmed'in doğumuna yakın bir sırada Bağdad'a gelmiş ve orada yerleşmişti.

Ahmed b. Hanbel önce Kur'ân'ı hifzetmiş, daha sonra arapça, hadis gibi ilimleri, sahâbe ve tabiîlere ait rivâyetleri, Hz. Peygamber'in, sahabe ve tabiîlerin hayatlarını incelemekle ilim çalışmalarına başlamıştır. Özellikle hadis ilmi için Basra, Kûfe, Mekke, Medîne, Sam, Yemen ve el-Cezîre'yi dolasmış, uzun bir süre İmam Sâfiî'ye (ö. 204/819) talebelik etmiştir. Hatta bu yüzden O'nu Sâfiî mezhebinden sayanlar bile olmuştur. Böylece O'nun baslica fıkıh üstadı İmam Sâfiî'dir. Sâfiî, O'nun hakkında şöyle demiştir: "Ben Bağdad'tan ayrıldım ve orada Ahmed b. Hanbel'den daha âlim ve daha faziletli kimse bırakmadım"(el-Hudârî, Târihu't-Tesrîi'l-İslâmî, terc. Haydar Hatipoğlu, s. 260, 261).

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) öğrencisi ve devrin ünlü bas kadisi Ebû Yûsuf'tan (ö.182/798) fıkıh ilmi aldı. Rivâyetle dirayeti birleştiren bir yol izledi. O, hükmü hadisten çıkarır, bu hükme yeni bir takım meseleleri kıyas ederdi. Bu arada Yemen'e giderek, San'a'da Abdurrezzâk b. Hemmâm'la (ö. 211/826) görüştü. Orada iki yıl kadar kalarak O'ndan ez-Zuhrî ve İbnü'l-Müseyyeb yoluyla gelen birçok hadisleri aldı(Muhammed Ebû Zehra, İslâm'da Fikhî Mezhepler Tarihi, Terc. Abdulkadir Sener, İstanbul 1976, s. 423 vd.)

Adinin ilim, zühd ve takvâ ile birlikte yayılması toplumu onun ilmine yöneltti. Mescid'eki derslerini izleyenlerin sayısının bes bine kadar ulaştığı nakledilir. Derslerinde dikkati çeken üç husus sudur.

a) Onun meclisine ciddiyet, vakar, tevazu ve ruhî huzur hâkimdi. Kendisi saka ve alay etmeyi sevmezdi.

b) Dersinde, ancâk hadisleri rivayet etmesi istendigi zaman anlatirdi. Hadis rivayetinde hafizasina güvenmez, Hz. Peygamber'e söylemedigi seyi isnad etmemek için yazili metne bakarak nakiller yapardi. Kendisine sorulmadikça konusmazdi.

c) Verdigi fetvalarin yazilip nakledilmesini menederdi. Ona göre yazilmasi gereken ilim, ancak Kitap ve Sünnet'ten ibaret idi. Ahmed b. Hanbel'in görüsü bu olmakla birlikte öğrencileri kendisinden ciltler dolusu kitaplar rivayet etmişlerdir(Zehebî, Tercemetü Ahmed b. Hanbel, Müsned'in bastaraî, Mektebetü'l-Maarif tab'i, Misir, t.y.); Ebû Zehra, a.g.e., s. 437).

Hâlîfe Me'mûn'un ortaya attigi Kur'ân'ın mahlûk (sonradan yaratılmış) olduğu fikrini Ibn Hanbel kabul etmedi, muhakeme edilerek zindana atıldı. Dayak yedi, kendisine iskence yapıldı, fakat yine inancından taviz vermedi. (Ahmed b. Hanbel'in hal tercemesi için bk. el-Hatîbü'l-Bagdâdî, Târihü Bagdâd, Misir 1394/ 1931, IV, 412-423; Ebû Nuaym, Hilye, Misir 1352/15, IX,161-233; el-Buhârî, et-Tarihu'l-Kebîr, Haydarâbâd. 1360, I, 2, 5; Ibn Hallikân, Vefeyâtü'l-Ayân, Kahire 1367/1948, I, 47-49; Ibn Ebî Ya'lâ, Tabakâlû'l-Hanâbile, Kahire 1378/1952, I, 4-20; Ibnü'l-Cevzî; Menâkibu'l-Imam Ahmed, Misir 1349; ez-Zehebî, Tezkiretû'l-Huffâz, Haydarâbâd 1375/1955, I, 43i-432; Târihu'l-İslâm, I, 58-131 (Ahmed Muhammed Sâkir'in Müsned nesri mukaddimesi); Ebû Zehra, Ahmed b. Hanbel, Kahire 1949; Fuat Sezgin, GAS, I, 502-509).

Ahmed b. Hanbel'in İctihad Usulü:

Dört mezhep imami içinde usul ve fetvalarını yazmaktan en çok çekinen zât Ahmed b. Hanbel'dir. O, daha çok hadisleri toplayıp tasnif etmeyi gaye edinmiştir. Sâfiî gibi O da senedi sahih olunca baska hiçbir şart ileri sürmeksizin haber-i vâhidle amel eden hadis ehli müctehidlerindendir. Ebû Hanîfe ise bu konuda râvinin güvenilir (sika) ve adaletli olması yanında rivayet ettiği seye aykiri bir amelde bulunmamasını şart kosar. Sahabe adı zikredilmeyen "mürsel hadis"i, Ahmed b. Hanbel zayıf sayar ve konu ile ilgili baska bir hadis bulunmazsa, yani zarûret karsisinda kalırsa bunu delil. olarak kabul ederdi (Muhammed Ebû Zehra Usûlü'l-Fikh, Dâru'l-Fikri'l-Arabî tab'i, y. ve t.y., s. 108 vd.) Böylece O, mür" sel ve zayıf hadisleri daha kuvvetli bir delil bulunmazsa kıyasa tercih ederdi. Ancak O'nun devrinde henüz hadis için "sahih, hasen, zayıf" şeklinde üçlü taksim yapılmamış, hadisler genellikle sahih ve zayıf kısımlarına ayrılmıştır. Bu yüzden Ibn Hanbel'in kıyasa tercih ettiği hadisler, bâtil ve münker olmayan "hasen" nevinden hadisler olmalıdır (İbnti'l-Kayyim, l'lâmil'l-Muvakkiîn, Misir 1955, I, 29, 30).

Ibn Hanbel'e göre, aynı konuda aksi bir görüşün bulunduğu bilinmeyen sahabe kavli "icmâ" niteliğindedir. Eğer sahabe görüşleri arasında ihtilaf varsa, ya bunlardan Kitap veya Sünnete yakın olanı tercih eder veya böyle bir tercih yapmaksızın sadece görüşleri nakletmekle yetinir. konu hakkında sahabe görüşü nakledilmemişse, büyük tâbî'lerin re'ylerini kendi re'yine tercih eder. Mesele hakkında âyet, sahih hadis, sahabe kavli, zayıf ve mûrsel eser gibi deliller bulamazsa kıyas yoluna başvurur (Ibnü'l Kayyim, a.g.e., I, 32). "

Hanbeliler, hakkında Kitap, Sünnet ve Icmâ'a dayalı bir delil bulunmayan maslahati (kamu yararı) kıyastan sayarlar. Çünkü bunlar Kitap ve Sünnet nass'larının toplamından elde edilen genel maslahatlardır. Diğer yandan Ibn Hanbel "Siyaset-i ser'iyye" de de maslahadi esas almıştır. Siyaset-i ser'iyye, İslâm Devlet baskasının, toplumu islah amacıyla, insanları yararlı işlere tesvik etmek ve zararlı işlerden uzaklaştırmak için izlemiş olduğu yoldur. Nass olmasa bile bu konuda bazı cezaların uygulanması mümkün ve caizdir. Ibn Hanbel'in konu ile ilgili bazı fetvaları şöyledir: Fesat ve kötülük çıkaranlar, serlerinden, güvende olunabilecek bir ülkeye sürgün edilirler. Ramazan ayında gündüz sarap içenlerin cezası arttırılır. Sahabeye dil uzatan cezalandırılır ve tevbeye davet edilir. Hanbelî mezhebine bağlı bazı bilginler de kamu yararına dayalı fetvaları sürdürmüşlerdir. Meselâ; bir ev sahibi, eğer evi elverişli ise, kalacak yeri olmayan bir kimseyi evinde oturtması için zorlanabilir. Bu konuda Ibnü'l-Kayyim (ö. 751/1350) şöyle der: "Bir topluluk, herhangi bir şahsın ovinde oturmak zorunda kalsa, bundan başka bir ev veya otel (han) bulamasa, O kimsenin anlaşılmazlığı düşmeksizin evini bunlara vermesi gerekir. Bazı Hanbefîlere göre ev sahibi bunlardan ecr-i misil kadar kira bedeli alabilir (Ebû Zehra, İslâm'da Fikhî Mezhepler Tarihi, s. 493, 494).n

Hanbefîler istihsan delilini de kabul ederler. Çünkü istihsan; ya nass veya icmâ' gibi bir delile dayanmakta yahut da zaruret prensibine göre kabul edilmektedir.

Sedd-i Zerâyi, prensibini en şiddetli uygulayan mezhep hanefîlerdir. Bu konuda Ibnü'l-Kayyim el-Cevziyye şöyle der: "Maksatlara, ancak onlara götüren vâsita ve yollarla ulaşıldığına göre, bu vâsita ve yollar da onlara tabi olur ve aynı hükmü alırlar. Allah bir şeyi haram kilmissa, bu harama götüren yol ve usulleri de yasaklamış demektir. Aksi halde haram kilmanın hikmeti kalmazdı. Meselâ; doktorlar, hastalığı önlemek için, hastayı buna sebep olan şeylerden menederler. Aksi halde hasta daha kötü duruma düşebilir (Ibnü'l Kayyim, a.g.e., I, 119).

Hanbelîlerin çokça kullandığı başka bir metot "istishâb" adını alır. Bu manası sabit olan bir hükmün, onu degistiren bir delil bulununcaya kadar devam etmesidir. Onların istishâb metoduna göre verdikleri ban fetvalar şunlardır:

a) Yasaklandigina dair bir delil bulununcaya kadar esyada aslolan mübahliktir.

b) Pis oldugunu gösteren bir delil bulununcaya kadar suda aslolan temizliktir.

c) Esini bosayan bir koca, daha sonra bir defa mi yoksa üç talakla mi bosadiginda şüphe etse, bir talakla bosadigi esasi kabul edilir. Çünkü tek talakla bosama kesindir (Ebû Zehra, a.g.e., s. 497, 498).

Ibn Hanbel istishabi; "daha önce var olani sabit görme, önceden yok olani yok sayma" seklinde uygularken, ayni metodu bazi hanefîler, sâbit kilmada degil, sadece def'ide geçerli görürler. Meselâ; kaybolan (mefkud) ve kendisinden haber alinamayan kimsenin hayati, aksi sabit oluncaya kadar devam eder. Hanefî ve mâlikîlere göre, kendi mallari bakımından sag kimseler gibi muamele görür, mülkiyet hakki devam ettigi gibi, karisi da, onun ölümüne dair bir delil bulununcaya veya mahkeme tarafından ölümüne hüküm verilinceye kadar evlilik sifati devam eder; fakat bu kayip kimse, kayipligi süresince bir takim yeni haklar elde edemez. Bu süre içinde ona, miras veya vasiyet yoluyla bir sey intikal etmez. Bir yakini ölürse, kayip kisinin payi bekletilir, sag olarak döner gelirse bu pay ona verilir. Hâkim onun ölümüne hükmederse, miras birakan öldüğü vakit o da ölmüs sayilarak onun miras payi mûrise geri döner ve onun öteki varisleri arasında paylastirilir. Hanbelî ve Sâfiîlerin istihbab anlayisi ise "hem isbat hem de def etme" esasina dayandigi için, ölümüne hüküm verilinceye kadar, onu kayiplik sâuresince sag olarak kabul ederler. Onlara göre, bu süre içerisinde o, kendisine ait mallarin mülkiyet hakkina sahip oldugu gibi kendisine miras, vasiyet ve benzeri yollarla mal da intikal eder (Ibnü'l-Kayyim, a.g.e., Delhi tab'i, I, i25; Ebû Zehra, Usûlü'l-Fikh, s. 299, 300). Istishâb delilinin re'y ve kıyas ictihadiyla yakin ilgisi vardir. Kiyasi tamamen inkâr eden Zahirîlerle, Ibn Hanbel gibi çok az kullanan müctehidler, âyet ve hadislerin temas etmedigi meseleleri Istishâba birakarak; Allah'in haram kildigi haram, helal kildigini helal, bunlari disinda kalanlari ise Istishâb esasina göre mübah kabul eder ve bu metodun alanini çok genis tutarlar.

Hanbelî Mezhebinin Bazi Görüşleri:

Ahmed b. Hanbel'e göre; iman, kesin olarak inanmaktan ve amelden ibarettir. Artar ve eksilir, yani iman, iyi amelle artar, kötü amelle de eksilir. Kisi imandan çıkabilir, İslam'dan çıkmaz. Tevbe edince yeniden imana döner. İnsani ancak Allah'a sirk kosmak veya farzlardan birini inkâr ederek yapmamak imandan disari çıkarir. İnsan herhangi bir farz tembellik veya gevseklik

yüzünden terkederse, onun durumu Allah'a havale edilir. Dilerse ona azap eder, dilerse onu affeder.

Hiz. Ali'nin hilâfetinden itibaren büyük günah (kebîre) isleyenlerin durumu bilginler arasında tartisilmiştir. Hâriciler bu konuda sert bir yol izleyerek, büyük günah isleyenin dinden çıkacağı görüşünü benimsemistir.

Hasan el-Basri bunların münafik olacağını söylerken Mürcie fırkasının sapıkları, iman olduktan sonra, günahın hiçbir zararı olmadığını savunmuşlardır. Ebû Hanîfe ve çoğunluk İslâm hukukçularına göre büyük günah isleyen kimse, kesin tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul eder. Eger tevbe etmeden ölürse durumu Allah'a havale edilir. O, dilerse azap eder, dilerse kulumu affeder. Ahmed b. Hanbel'in görüşü de, diğer fakihlerin görüşü gibidir. O, söyle demistir: "Mü'min kendisine gizli olan şeyleri Allah'a havale eder, kendi durumunu da O'na bırakır. Günahlarla Allah'ın mağfiret kapisini kapatmaz. Herseyin, hayir ve serrin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu bilir. İyilik yapan için Allah'tan ümidini kesmez, kötülük yapanın da âkibetinden korkar. Muhammed ümmetinden hiçbir kimse yaptığı iyilik sebebiyle cennete ve kazandığı günah sebebiyle cehenneme girmez. Bu konuda Allah'ın dilediği olur" (İbnu'l-Cevzî, Menâkibu'l İmam Ahmed b. Hanbel, s. 168).

Ahmed b. Hanbel'in İslâm Devlet Baskanı seçimi (İmam, halife) ile ilgili görüşü su şekilde özetlenebilir: O, hilâfet ve halîfe konusunda sahabe tabiilerin çoğunluğuna tabi olur. Buna göre, İslâm Devlet baskanı (halîfe), kendisinden sonra uygun gördüğü birisini hilâfet için aday gösterebilir. Burada son söz mü'minlerin bîatidir. Nitekim Hiz. Peygamber, Ebû Bekir (r.a)'in, kendi yerine geçmesine isaret buyurmuş, fakat bunu açıkça söylememistir. Söyle ki, Hiz. Peygamber, hastalığı günlerinde Ebû Bekr'i namaz kildirması için öne geçirmiştir. Ashâbi kiram; "Peygamber (s.a.s) O'nu din isimiz için seçmiştir. O halde biz O'nu dünya isimiz için niçin seçmeyelim" diyerek, Hiz. Ebû Bekr'e bîat etmişlerdir. Hiz. Ebû Bekir, kendisinden sonra Hiz. Ömer'i aday göstermiş, müslümanları O'na bîat edip etmeme konusunda serbest bırakmıştır. Müslümanlar da kendi iradeleriyle Hiz. Ömer'e bîat etmişlerdir. Daha sonra, Hiz. Ömer, peygamber (s.a.s)'in rızasını kazanan altı kişiyi seçmiş ve bunlara içlerinden birini halife seçip, müslümanları buna bîata davet etmelerini tavsiye etmiştir. Bunların dört tanesi Hiz. Osman'i seçmiş ve müslümanlar da ona bîat etmişlerdir. Hiz. Ali de O'na bîat edenler arasındadır. Ahmed b. Hanbel, "Onların işleri, aralarında danisma (sûra) iledir" (es-Sûrâ, 42/38) âyeti uyarınca, halifenin sûrâ ile seçilmesi prensibini benimser. Diğer yandan sünnete uyarak halîfenin Kureys'ten olmasını kabul eder. Yönetimi zorla ele geçiren kimseye facir bile olsa itaâtın gerekli olduğunu söyler. Böylece fitnelerin önüne geçilmiş olur. O, bu konuda müslümanların maslahatını gözetmektedir. O'na göre, düzenli ve kalıcı bir yönetim teessüs etmelidir. Bu düzenin dışına çıkanlar, ümmetin gücünü bölmekte ve onu temelinden sarsmaktadır. İbn Hanbel'i böyle düşünmeye sevkeden şey, Haricilerin o dönemdeki sert, bölücü ve siddetli eylem ve hareketleridir. Müslümanların nizamını bozmak isteyenler, zâlim yöneticilerin isledikleri

suçtan daha fazla suç işlemiş olurlar (İbnü'l-Cevzî, el Menâkib, s. 176). Ahmed b. Hanbel, mesru nizariim korunmasını savunmakla birlikte kendi devrindeki yöneticilerle hiçbir şekilde temas kurmamış, onların hediye ve armağanlarını kabul etmemiştir. O, hak ve adalete inanan, zulmü tanımayan, fitne, fesat, isyan ve karışıklığı istemeyen yüksek bir ruha sahipti.

Ahmed b. Hanbel'in Hadisçilik Yönü:

İbn Hanbel 40 yaşına kadar hadis öğrenmek ve ilmini artırmak için çalışmış, Irak, Hicaz ve Yemen arasında ilim seyahatlerinde bulunmuştur. Fakat bu süre içinde hadis rivayet etmekten veya ders vermekten kaçınmıştır. O, Hz. Peygamber'in peygamberlik çağı olan 40 yaşında hadis rivayetine ve ders vermeye başladığı zaman ilminin en yüksek derecesine ulaşmış ve akranları arasında temayüz etmiştir. Seyhi Abdurrezzâk İbn Hemmâm (ö. 2ii/826) O'nu diğer hadisçilerle karşılaştırarak şöyle demiştir:

"Bize en kudretli hâfiz es-Sazkunî geldi, hadis ricâlini çok iyi bilen Yahya b. Maîn geldi, fakat bunların hepsini kendi sahsında toplayan Ahmed b. Hanbel gibi bir İmam daha gelmedi (İbnü'l-Cevzî, el-Menâkib, s. 69).

Ahmed b. Hanbel te'lif ettiği Müsned adlı hadis eseriyle şöhret bulmuştur. Müsned; üçüncü hicret asrında ortaya çıkan ve hadisleri, diğer hadis eserlerinden farklı bir şekilde tâsnife tabi tutan kitaplardır. Sünen, musannef ve câmi' adı verilen hadis kaynaklarında tasnif, "konulara göre" yapılırken, müsnedlerde, hadislerin konuları dikkate alınmamış, fakat kitaba alınacak hadisler ya onları rivayet eden sahabî veya sahabîden sonraki râvilerden birinin ismi altında bir araya getirilmiştir. Meselâ; Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisler, konuları dikkate alınmaksızın, Ebû Hureyre ismi altında bir araya getirilerek bir kitap içinde çeşitli sahabîlerin hadislerinden oluşan bir mecmua te'lif edilmiştir. Müsned'in kelime anlamı "isnad edilmiş" demektir.

İste İbn Hanbel'in Müsned'i de, diğer müsnedler gibi sahabe adlarına göre tasnif edilmiş, ve her sahabenin rivâyet ettiği hadis, konusu ne olursa olsun kendi ismi altında toplanmıştır. Ebû Bekir es-Siddîk'in müsnediyle başlayan eserde sirasiyla Hulefâ-i Râsîdîn ve diğer sahabelerin müsnedleri bunu izlemiştir.

Ahmed b. Hanbel, Müsned'ini topladığı 700 binin üzerindeki hadisler arasında seçtikleriyle

meydana getirmiştir. Müsned'de tekrarlariyla birlik te 40 bin, tekrarlar dışında yaklaşık 30 bin kadar hadis yer alır (el-Medînî, Hasâisu'l-Milsned (Ahmed Muhammed Sakir tarafından Müsned mukaddimesinde nakledilmiştir), I, 23; es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, Misir 1379, s. i0i). Müsned'in bütün sahih hadisleri içine aldığı söylenemez. Hatta Sahîhayn'da hadisleri bulunan 200 kadar sahabenin Müsned'te yer almadığı ileri sürülmüştür (es-Süyûlî, a.g.e., s. i0i). Müsned, Ahmed b. Hanbel'in hayatında iki oğlu Salih ve Abdullah ile, kardeşinin oğlu Hanbel tarafından Ahmed'ten isitilmiş ve rivayet edilmiştir. Ancak asıl nüshaya Abdullah'ın baskalarından isittiği bazı hadislerle, nüshayı Abdullah'tan rivayet eden Ebû Bekir el-Katî'î'nin bazı hadisleri de ilâve edilmiştir. Ancak bunların sayısı bütünü etkilemeyecek kadar azdır (el Medînî, a.g.e., I, 21; es-Suyûtî, a.g.e., s. i0i). Sonuç olarak İbn Hanbel'in Müsned'i müslümanlar arasında büyük itibar görmüştür. O'nun kaleme aldığı Kitabü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl incelendiğinde, hadisleri ve râvîlerini tanımada geniş bilgiye sahip olduğu anlaşılar.

Hanbelî Mezhebinin Yayılması:

Ahmed b. Hanbel usûl ve fetvâlarını yazmaktan kaçınmıştır. Hatta o, fikhinin yazılmasını menetmiştir. Bunun sebebi, İslâm'ın asıl ana kaynağını teşkil eden Kitap ve Sünnetle meşgul olmayı ön plâna çıkarmaktır. O, bu düşüncesini şöyle ifade eder: "el-Evzâî'nin re'yi, Mâlik'in re'yi, Ebû Hanîfe'nin re'yi... bunlar hepsi re'y'dir ve bana göre aynidir. Huccet ve delil olma sıfatı yalnız "âsâr'a aittir" (İbn Abdilberr, Câmiu'l-Beyânî'l-İlm, Misir 1346, II, i49). Delilini incelemeden hiçbir müctehidin söz ve re'ğine uyulmaz. Delili incelendikten sonra uyulunca buna taklid değil "ittiba" denir. Burada artık müctehidin söz ve re'yi ile değil, onun dayandığı delil ile amel edilmiş olur. İbn Hanbel bu görüşünü şu ifadeleriyle biraz daha açıklar: "Ne beni, ne Mâlik'i, ne Sevrî'yi ve ne de el-Evzâî'yi taklit et, hüküm ve bilgiyi onların aldığı kaynaklardan al. Dinini hiçbir müctehide ismarlama, Hz Peygamber ve ashabından geleni al, sonra tabîîler gelir ki kisi onlar hakkında muhayyerdir" (İbnü'l Kayyim, l'Îlâm, Misir 1955, II, i78, i8i, i82).

Daha önce hanefi fihhi İmam Muhammed'in kaleme aldığı ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Muhammed (ö. 189/805) ile Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) görüşlerini içine alan râhiru'r-rivâye ve nevâdir kitapları yoluyla nakledilmiş, İmam Sâfiî de (ö. 204/819) kendi fikhini bizzat yazmıştı. Ahmed b. Hanbel'e ait bazı fikh meselelerinin yazılı metinleri nakledilmişse de bunlar, kendisi için tuttuğu notlardır. Hanbelî fihhi, Ahmed b. Hanbel'in talebeleri aracılığı ile nakledilmiştir. Bunların başında oğlu Salih (ö. 266/879) gelir. O, babasının fikhini, yazdığı mektuplarla yaymış, kadılık yaptığı yerlerde bizzat pratikte uygulamıştır. Diğer oğlu Abdullah da (ö. 290/903) el-Müsned'i ve babasının fikhini gelecek nesillere nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel'in yanında uzun yıllar kalan ve onun fikhini nakleden öğrencileri; Ahmed b. Muhammed el-esrem (ö. 273/886), Abdülmelik b. Abdillâh b. Mihran (ö. 274/887), Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc (ö. 275/888) basta gelenleridir. Bu öğrencilerden sonra Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923) Ahmed b. Hanbel'in ilimlerini toplamak için bütün gücüyle çalışmış, bu amaçla seyahatlere çıkmış ve birçok kitap telif etmiştir (Ebû Zehra, İslâm'da Fikhî Mezhepler Tarihi, Terc. Abdulkadir Sener, İstanbul 1976, s. 499,

500).

Ahmed b. Hanbel, selefin metodunu benimseyen bir fakih sayilir. Bu yüzden tercih yapmaktan sakindir, ayni konuda birden çok sahabe veya tabî görüsünü terketmeyi gerektiren bir nass bulunmazsa, her iki veya daha çok görüsü mezhebinde ayri ayri kabul ederdi. Meseleyi soran kimsenin içinde bulunduğu özel durumu dikkate alarak fetvâ verirdi.

Hanbeliler icthad kapisinin kapanmadigini ve her asirda, mutlak bir müctehidin bulunmasini farz-i kîfa ye oldugunu söylerler. Çünkü toplumda karsilasilan yeni olaylar bunu gerekli kilar. Bu, mezhebin Kitap ve Sünnetin üzerine çıkmaması için de gereklidir.

Hanbelî mezhebinin fakihleri çok güçlü olduğu halde, istenilen ölçüde yayilmamistir. Halktan bu mezhebe bagli olanlar azinlikta kalmislardir. Hatta hiçbir Islâm ülkesinde çoğunlugu teskil edememislerdir. Ancak Necid ile Saud (ö. 795/1393) ailesi Hicaz bölgesine hâkim olduktan sonra Arabistan yarimadasinda Hanbelî mezhebi oldukça güçlenmistir.

Bu mezhebin fazla yayilmamasinin sebepleri sunlardir: Hanbelî mezhebi tesekküt etmezden önce Irak'ta Hanef, Misir'da Sâfiî ve Mâlikî, Endülüs ve Magrib'te yine Mâlikî mezhebi hâkim durumda idi. Diger yandan Hanbelîler önceleri, baskalarına karsi delilden çok sert hareketlere basvuruyorlardi. Güçleri arttikça, iyiligi emretme ve kötülükten sakindirma için insanlara baski yapıyorlardi. Hanbelîlerin bu gibi davranislari yüzünden insanlar bu mezhepten ürkmüslerdir. Bu sebeple Hanbelî mezhebi fazla taraftar bulamamistir (Ebû Zehra, a.g.e; s. 505, 506).

Hamdi DÖNDÜREN